

**УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ЧАСТНОПРАВНИ НАУКИ“**

**Преторският механизъм – *actio quod metus causa*
като подпомагащ, допълващ и коригиращ цивилното право и неговото
възникване и развитие от *actio in factum* до *actio in ius***

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд

За присъждане на образователна и научна степен „Доктор“
В професионално направление 3.6. „Право“
/Римско частно право/

Емилия Емилова Ганева

Научен ръководител:
Доц. д-р Константин Танев

гр. София
2023г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I.	Обща характеристика на дисертационния труд.....	3
1.	Актуалност и значимост на изследването.....	3
2.	Обект, цел и предмет на изследването.....	5
3.	Използвана методология.....	6
4.	Структура на дисертационния труд.....	7
II.	Изложение на дисертационния труд.....	7
1.	Глава първа. Страхът като основание за правна защита.....	7
2.	Глава втора. Възникване и развитие на защитата срещу извършеното поради страх.....	13
3.	Глава трета. Особени характеристики на <i>actio quod metus causa</i>	23
4.	<i>Appendix</i> : За употребата на понятието <i>metus</i> в Средновековието и Модерността.....	28
III.	Обобщение на основните приноси.....	30
IV.	Публикации по темата на дисертационния труд.....	32

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност и значимост на изследването

Изследването на *actio quod metus causa* от десетилетия до наши дни, представлява съществен интерес за учените. Това е предопределено от специфичните характеристики, които е притежавала акцията, и които въпреки множеството анализи, както в по-старата, така и в днешната литература, продължават да поставят множество въпроси и да възбуждат оживени научни спорове. Понастоящем все още се срещат различни противостоящи си виждания във връзка дори с основни положения като съществените характеристики на акцията, както и към кой период следва да бъдат отнесени специфичните ѝ функции.

В разработките от края на XIX и началото на XX век, много учени¹ приемат, че корекцията при сделките, сключени чрез използване на заплахата, предизвикваща страх, се извършвала чрез преторска реституция (*in integrum restitutio*). Това ставало на два етапа в производството *in iure*, чрез *decretum* и предоставяне на *actio rescissoria*². Част от авторите³, поставят под съмнение единността на Едикта относно защитата на потърпевшите от заплахата лица, като приемат, че под заглавието „*Quod metus causa gestum erit*” във Вечния едикт се съдържали две отделни клаузи за различни средства за защита. Първата, която е достигнала до нас, била за *in integrum restitutio* и възражението за страх (*exceptio metus*), а втората, която не познаваме, била относно *actio quod metus causa*. Освен това традиционно се приемало, че *a.q.m.c.* е наказателна и в Класическия период е била използвана само срещу извършителя на принудата, докато срещу третите лица се използвали *in integrum restitutio* и *exceptio metus*. Обратът в анализа на източниците се свързва с името на Бертолд Купиш⁴. Според него под термина *in integrum restitutio* се разбира директно *actio quod metus causa*, която има арбитражна клауза или *actio rescissoria*. Той допуска още в Класическия период приложението на *a.q.m.c.* и срещу трети лица, различни от извършителя на принудата. На тази основа напоследък се аргументира⁵ защитната (реституторна) функция на акцията, а наказанието, което предвиждала, се приема за насочено срещу отказа на ответника да реституира, съобразно арбитражната клауза. Среща се обаче и друго

¹ Savigny, F. System des heutigen Römischen Rechts, vol. 7, Berlin, 1848, 90; Buckland, W. Equity in Roman law, London, 1911, 35; Schulz, Fr. Die Lehre vom erzwungenen Rechtsgeschäft im antiken römischen Recht, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung, vol.43/1, 1922, 171-261; и др.

² Cfr. Chorus, J. In Integrum Restitutio under Classical Roman Law, *op.cit.*, 2018, 419 и сл. *Ibid. cfr.* за още виждания в историографията по този въпрос.

³ Lenel, O. Das Edictum perpetuum, Leipzig, 1927, 111 и сл.; Schulz, Fr. *Ibid.* и др.

⁴ In integrum restitutio und vindicatio utilis bei Eigentumsübertragungen im klassischen römischen Recht, 1974

⁵ Calore, Em. *Actio quod metus causa*. Tutela della vittima e azione *in rem scripta*, Milano, 2011

виждане, според което *a.q.t.c.* имала наказателен характер във връзка с извършеното насилие и осъществено поради страха, поради което насилникът винаги бил пасивно легитимиран по нея⁶.

Въпреки множеството чужди изследвания, в България до настоящия момент тази тема не е била обект на цялостно самостоятелно проучване.

В Дисертационния труд се прави подробен анализ на относимите първични източници, както и задълбочен преглед на историографията, като се предлагат и редица авторски становища по спорните въпроси. По този начин се осигурява и една солидна и систематизирана библиографска основа за бъдещи разработки по темата. Новост представлява и извеждането на преден план на самото основание за предоставяне на защитата – страхът. В този смисъл се обръща внимание върху зараждането и развитието на концепцията за „страха“ като порок на волеизявленията и основание за предоставяне на правна защита.

Тази тема представлява интерес и от гледна точка на съвременното право. Както в континенталното, така и в англо-саксонското право, сделките, сключени чрез използване на заплахата, предизвикваща страх, се приемат за недействителни, поради накърняване волеизявлението на потърпевшата от принудата страна. Това е така, включително когато заплахата не е от конкретната страна по сделката, а от друго лице. Модерните концепции за страха, като основание за недействителност на правните обвързвания и правната защита срещу тях, са еволюирали от римскоправните понятия и институти. Именно в развитието на защитата срещу страха (*metus*) чрез първоначално декреталната *actio in factum* и в последствие чрез утвърдилата се в преторския едикт *actio quod metus causa*, може да се открие зараждането на модерните понятия и механизми за защита. Може да се забележи дори изграждането, макар и на едно все още първично ниво, на представата за недействителност на правните обвързвания, оформена според особеностите на конкретните основания. Постепенно се очертава и прецизира разликата между принудата, като форма на сила, изключваща волепроявлението и принудата, като форма на противоправно мотивационно въздействие. Така започва да се формира тяхното различно правно значение. В този смисъл задълбоченото изследване на *actio quod metus causa*, предлага отговори на множество важни въпроси, свързани с историческата перспектива на възникването и оформянето на модерните правни понятия и институти, както в гражданскоправен, така

⁶ Haubenhofner, J. *Quod metus causa gestum erit, ratum non habeo. Zum Rechtsschutz wegen vis und metus im römischen Privatrecht.* (Univ. Diss.), Graz, 2015

и в наказателноправен аспект. Това дава възможност за проследяване процеса по изграждане на тези концепции, включително за направата на изводи за разликите в използваната юридическа техника при конструирането им в древността и днес. Тези наблюдения биха могли да послужат за отправни точки при евентуални законодателни промени или като основа за бъдещи научни изследвания.

2. Обект, цел и предмет на изследването

Настоящото изследване има за **обект** „акцията поради страха“ (*actio quod metus causa*). Проследяват се нейното възникване и развитие от I в. пр. Хр. до Класическия период (преди и след кодификацията на Едикта). Изходната ни точка са най-ранните известни сведения за употребата на защитата в Предкласическия период. Това са части от някои произведения на Цицерон (най-вече „Срещу Верес“ и „Писмата до брат ми Квинт“), в които е упомената формулата на Октавий, приемаща се за предшественик на класическата *a.q.m.c.* Акцията е възникнала като преторски механизъм за защита под формата на „акция по отношение на фактите“ (*actio in factum*). Тя била предоставяна в полза на лица, които са били принудени чрез сила и страх да извършват определени правни или фактически действия, носещи им вреда. *A.q.m.c.* съчетавала едновременно ефектите на възстановяване и наказание. Първият ефект се осъществявал благодарение на арбитражната клауза във формулата ѝ, а вторият, чрез предвидената санкция в четворен размер. Тя обаче имала евентуален характер и се реализирала само при неосъществена реституция. Тази особена структура на формулата на акцията изглежда цели насърчаване на възстановяването и респективно защита на потърпевшия.

В настоящото изследване си поставяме за **цел** да изясним каква е функцията на механизма за защита от създаването му като *actio in factum* в Предкласическия период до утвърждаването му през Класическия период, както и какви са разликите в неговите характеристики в отделните периоди на развитието му. За тази цел се обръща и особено внимание на самото основание за предоставяне на защитата – страхът. В този смисъл се акцентира върху зараждането и развитието на концепцията за „страха“ като порок на волеизявленията и основание за предоставяне на правна защита.

Предметът на изследването като съвкупност от анализирания обект и специфичната гледна точка, от която се подхожда към него, се предопределя от избраната методология, която е съобразена със спецификите на обекта и поставената цел. С оглед на дефинираната цел на дисертационния труд, необходимо бе изследваният механизъм за защита да бъде поставен в неговия съответен исторически,

политически и социално-културен контекст. Само така би могло да се придобие в максимална степен информация за неговите възникване, развитие, структура и функционалната му насоченост. Ето защо използвахме характерните за римскоправното изследване исторически, езиков, сравнителен, системен и други методи. В резултат на това се постигна съответната реконструкция на структурно-функционалния облик на защитата, което даде възможност, да се премине към същностното изследване на акцията от правно-догматична гледна точка.

3. Използвана методология

Изясняването на съдържанието и контекста на употребата на акцията е осъществено с извършване на подробен екзегетичен анализ на относимите текстове, представляващи първичен изворов материал. На тази основа се оформя и предлага съответна интерпретация на изразеното от дадения автор. По отношение на изследваните извори както правни, така и неправни се прилага сравнителен анализ като същите се тълкуват и разбират в тяхната историческа, езикова и систематична взаимовръзка и обусловеност. Изследва се етимологията на съответните понятия относими към предмета на работата. Възприемайки съвременните методи в римскоправната теория, изследването не се ограничава само до анализ на правния контекст на изворите. Подхожда се по-широко, като изворите се интерпретират в контекста на съответната ситуация на политически конфликти, съобразявайки се и с информацията от неюридическите извори. По този начин се държи сметка за особеностите на историческата епоха, като се търси взаимодействието между социалния контекст и правния институт. Социалните и правните дадености се разглеждат като елементи на установената историческа основа, без да се предпоставя наличие на неизменни историко-правни категории.

Приложението на комплексния инструментариум дава възможност, да се оформят изводите за съдържанието и значението на основанията за даване на защитата – сила и страх (*vis* и *metus*), както и заключенията за възникването и развитието на механизма за защита, и за евентуалните промени, които е претърпял след момента на създаването си до Класическия период включително. Въз основа на това се извеждат и специфичните юридически характеристики на акцията, като се очертава и функционалната ѝ насоченост в периода на Класическото право.

В частта озаглавена *Appendix* се извършват синхроничен и диахроничен сравнителноправен анализ, като на тази база и чрез направата на съответни аналогии

между Античността, Средновековието и Модерността, се стига до определени изводи за начините на конструиране на посочените правни понятия и на самата защита.

4. Структура на дисертационния труд

Изследването се състои от Увод, Изложение в три глави, *Appendix*, Заключение и Библиография.

Текстът съдържа 270 страници или 430 стандартни машинописни страници /1800/ знака с разстоянията.

Библиографията включва 213 заглавия на български, руски, английски, италиански, испански, немски, френски и полски език. Направени са 1069 бележки под линия.

Изложението на научното изследване е представено в три глави: Глава първа: Страхът като основание за правна защита; Глава втора: Възникване и развитие на защитата срещу извършеното поради страх; Глава трета: Особени характеристики на *actio quod metus causa*. Главите са поделени на раздели, които имат параграфи. Част от параграфите се поделят от своя страна на точки и подточки.

Частта *Appendix* е озаглавена „За употребата на понятието *metus* в Средновековието и Модерността“. В нея се отделя внимание на възприемането на понятието и неговото отражение върху модерните правни концепции и институти. Тъй като тези изводи надхвърлят обхвата на изследването, са отделени в самостоятелна структурно обособена част, като странични резултати от аналитичната дейност по основния предмет на работата.

В Заключението са изложени изводите от изследването, като са открити и основните приносни моменти.

II. ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Глава първа. Страхът като основание за правна защита

Първата глава е посветена на предпоставките за оформянето на понятието „страх“ (*metus*) като основание за даване на правна защита. Този проблем се поставя най-напред в контекста на разликите между цивилното и хонорарното право, тъй като поради липсата на подходящи процедурни механизми в цивилното, се стига до оформяне на защитата чрез претора. В тази връзка понятието *metus* се съпоставя с вече утвърдените към периода на възникването му категории *fides* и *bona fides*, обосновавали валидността на правните обвързвания. Това е необходимо поради отделянето на страха

като самостоятелен порок на правните актове. В тази връзка възникването на акцията, се поставя и в контекста на развитието на концепциите за добросъвестността, добрите нрави и понятието за недействителност на правните обвързвания, чието въвеждане се свързва с преторската дейност. Оформянето на защитата се ситуира и в нейния нормативен контекст на възникване като декретална *actio in factum*, която в последствие е възприета в Преторския едикт и по този начин станала част от цивилноправната регулация. Поради необходимостта от изясняване опорните понятия, въз основа на които се изгражда защитата - сила и страх, във втория раздел на първата глава се отделя и специално внимание на тяхното общо и съответно специфично значение като юридически основания за предоставяне на правната защита. В този контекст правните понятия се съпоставят с етическите категории в Никомаховата етика на Аристотел, повлияли за тяхното оформяне по време на Класическия период.

В **първия раздел** на главата се очертават разликите между правната регулация на принудителните обвързвания според цивилното и преторското право. Към Архаичния и дори към ранния Предкласически период римското цивилно право не е предвиждало специфична правна регулация за някои усложнени като технология на осъществяване случаи на увреждане, чрез използване на насилие. Такива са случаите, в които някой е бил принуден, поради страх, да сключи дадена сделка или да извърши определено фактическо действие, които водят до причиняване на загуба за потърпевшия, на която корелира неправомерна облага за насилника или за другото. Този проблем се поставя и в контекста на развитието на правните обвързвания.

В **параграф 1** предизвикването на страх се разглежда в контекста на нарушението на доверието (*fides*). В Архаичния период актовете на правно обвързване се отличавали със строга формалност. Тези актове се осъществявали заедно с други модели на религиозна зависимост като ритуалите, свързани с религиозната и социална категория – *fides*. Спазването на необходимата форма на правния акт обичайно е гарантирало за древния римлянин прилагането на определен етичен стандарт на поведение, в това число и липсата на упражнено насилие или заплаха. Независимо, че съгласието, като вътрешно психическо преживяване на участващите субекти, формално не е било елемент от правнозначимите атрибути на дадения юридически акт, наличието му се е предполагало от извършването на формалната процедура. В този период все още не е съществувала правна регулация за случаите, в които е използвано насилие с цел мотивиране на другото да предприеме дадено правно обвързване или фактическо

действие. Това вероятно е продиктувано именно от древната представа за дълг към боговете, който е несъвместим с подобни практики.

Периодът IV-III век пр. Хр. се свързва с генезисът на понятието *bona fides*, произтичащо от концепцията за *fides*. В периода от края на III и началото на II век се наблюдава съществена промяна в правосъзнанието, като вече се отдава все по-голямо значение на психическите преживявания. Около II в. пр. Хр., т.нар. „добросъвестност“ (*bona fides*) на страните в договорните отношения започва да се взима предвид като юридически критерий за валидността на правните обвързвания. Освен това тогава се появяват и първите „извънредни“, форми на наказателно преследване срещу управители на провинции във връзка с упражнено насилие срещу местното население, злоупотреба с власт и заграбване на чуждото имущество, прераснали по-късно в т.нар. репетундарно законодателство. Към този период вече е налице необходимост от създаване на правна уредба, която да предостави защита в случаите на насилие, предизвикващо страх с цел възникване на правно обвързване или извършване на определено фактическо действие. Тя се оформя в контекста на т.нар. „ново цивилно право“, в чието създаване участват активно преторите. През I в. пр. Хр. Преторското право създава нарочна формула *in factum*, възприета в историографията като Формулата на Октавий (*formula Octaviana*), по името на своя предполагаем създател, която позволила актовете, осъществени поради страх да бъдат атакувани от потърпевшите субекти. Класическият ѝ наследник е т.нар. *actio quod metus causa*.

В параграф 2 се обръща внимание накратко на развитието на правния контекст на защитата като преторска такава. В тази връзка се коментира промяната на правното регулиране в периода от създаване на първата кодификация, *Lex Duodecim Tabularum* и установената в нея легисакционна правораздавателна процедура, до оформянето на Преторското право като нова „правна подсистема“, която компенсирала недостатъците на Цивилното право, като осигурявала повече разнообразие от нови правни механизми, които да отговорят на разнообразието от нововъзникнали типове обществени отношения, както и на променящите се потребности и ценности. Така в следващите точки в параграфа се отделя внимание на особеностите на Преторското право, преторският едикт и Формуларната процедура като нормативен контекст на възникване на защитата, предмет на настоящото изследване.

Параграф 3 засяга значението на страха за правните обвързвания. Благодарение на преторското право били преодоляни недостатъците на цивилното право по отношение на регулацията на актовете, извършени по принуда, които според *ius civile*

били обичайно действителни. Недостатъкът на по-старото *ius civile* в този случай е отразен в принципа „*coactus volui, tamen volui*⁷ (D.4.2.21.5 Paul. 11 ad ed). Поради това, за да бъде дадена защита срещу *metus*, ответникът трябвало да е направил изрично възражение в тази връзка. Преторът го оформял като допълнително средство за защита, което не произтичало от самата облигация. В противен случай, нямало как да се вземе предвид наличието на подобен порок. Това произтичало от характера на *stricti iuris* обвързванията (като стипулацията). Различно било положението при правните връзки на добросъвестността (e.g. *emptio-venditio, etc.*), основаващи се на категорията *bona fides*, където при спор в задълженията на съдията влизало установяването на такива пороци, защото накърнявали изискването за добросъвестност.

Възникването в края на Републиката на защитата срещу силата и страха (*vis ac metus*), се асоциира с различни фактори, сред които оформянето на принципа на добросъвестността при новите консенсуални обвързвания, така и абстрактната призма на „справедливостта“ (*aequitas*). Макар тези категории като утвърдени понятия да се асоциират с дейността на класическата юриспруденция, на практическо ниво те се откриват още в края на Предкласическия период като неразделна част от производствата за защита. За развитието на понятието за добросъвестност и по отношение на категориите „страх“ и „измама“, в Класическия период, несъмнено влияние оказва и доктрината на Аристотел и стоиците.

Стига се до извода, че вероятно налаганата корекция, в тези случаи била конструирана върху идеята за нарушаване на доверието и приятелството. Това били принципи, присъщи на римското общество и възприети като основополагащи за правните обвързвания. В конкретния случай защитата срещу насилието и страха е била оформена от претора *ad hoc* чрез *actio in factum*, която в последствие е намерила място в Преторския едикт. Оформянето ѝ чрез т.нар. *Formula Octaviana* вероятно е било повлияно от моделирането на гражданските акции, които съдържали клаузата за добросъвестност. Доколкото продължавали да съществуват правни сделки *stricti iuris*, където този модел не бил пряко ангажиран, възникнала необходимост от създаване на допълнителен механизъм, който да запълни тази празнота.

В раздел II се изяснява значението на понятията „сила“ и „страх“ като основания за предоставяне на защитата, като се анализира етимологията им в контекста на едикта (D.4.2.1. Ulp.1. 11 ad ed.). Констатира се, че съгласно Улпиан първоначално

⁷ Принуден съм поискал, но все пак съм поискал.

силата се е използвала, за да демонстрира налагането на принуда срещу волята, докато страхът показвал разстройство на съзнанието от някаква настояща или бъдеща опасност. След това споменаването на силата е премахнато, защото направеното чрез тежка сила, изглежда, че е направено и от страх. Това е станало, тъй като за защитата се вземал предвид не толкова начинът, по който е извършено насилието, а по-скоро неговият пряк резултат спрямо потърпевшия, изразяващ се в предизвикания страх. *Vis*, в конкретния случай, демонстрирал външното въздействие, докато *metus*, субективната страна на това въздействие. Поради това *vis* и *metus* не представлявали две отделни основания за защита по Едикта. Улпиан описва сила, която поражда страх и това кореспондира с разбирането, че двете понятия представлявали ендиади.

В **параграф 1** се обръща специално внимание на силата (насилието), тъй като този термин е с изключително широк обхват и е необходимо неговото конкретизиране в контекста на Едикта *quod metus causa gestum erit*. Интерес представлява частноправният аспект на понятието. Физическата сила, схващана в абсолютен смисъл на материално насилие, което изключва въобще волепроявлението на потърпевшия се разграничава от физическата сила, като форма на психически натиск, упражнен върху потърпевшия с цел да го мотивира да предприеме определено поведение, поради страх от продължаващо насилие. Обърнато е внимание на комбинацията между *vis* и прилагателното *atrox* (тежък, жесток), която се среща на няколко места в Дигестите в това число и в (*D. 4.2.1 Ulp. l. 11 ad ed.*). Пояснено е, че в случая не става въпрос за използване на „абсолютно насилие“, тъй като принуденият проявява воля, която обаче е опорочена от чувството на страх, което го е мотивирало. В този контекст са разгледани и различни мнения в историографията относно смисъла на *vis*. Извежда се, че *vis* и *metus* за целите на Едикта, най-вероятно са представлявали единно смислово цяло още от периода на създаване на формулата, което се е запазило и след това. По отношение премахването на термина „*vis*“ от едикталната формулировка, за което съдим от *D. 4.2.1 Ulp. l. 11 ad ed.*, се констатира, че това не означава, че понятието „*vis*“ е било премахнато от Едикта въобще. Заличаването му от клаузата свидетелства, че римляните започнали да акцентират повече на съдържанието на „*vis*“ и като резултат тя терминологично била погълната от „*metus*“. По този начин се изяснило за кои именно случаи е приложим Едиктът. Той не е покривал всякакви форми на *vis*, а само тези, при които са формирани страхови представи, които са в пряка причинна връзка с поведението на принудения. Поради това премахването на *vis* се възприема като показател за развитие на понятието за изпитания страх. По отношение съдържанието на

относимото насилие е обърнато внимание и на фрагмент от приписваните на Павел „Сентенции“, *D. 4.2.2 Paul. l. 1 Sent.* (За възстановяване в предишното състояние“ [*P.S. 1.7 De integri restitutione*]), както и на думите на Лабееон, предадени от Улпиан (*D. 4.2.5 Ulp. 11 ad ed.*). На тази основа се констатира, че Едиктът не се прилагал във всеки случай на предизвикан страх, а само когато той е обоснован в обективен и субективен смисъл. В конкретните текстове на различните класически юристи се въвеждали съответни критерии за сериозността на заплахата и за устойчивостта на заплашения.

Извежда се съотношението между термините *vis* и *metus* в Едикта *q.m.c.g.e.*, което отразява обективната и субективната страна на упражненото спрямо потърпевшия въздействие.

В **параграф 2** се разграничават физическото и психическото насилие, означавани по-късно с термините *vis absoluta* и *vis compulsiva*. Проследява се произхода на тези понятия от Аристотеловата етическа доктрина, залегнала в Никомаховата етика.

Акцентира се върху действията, извършени поради *vis compulsiva*, за които според Аристотел имало съмнението дали са доброволни или не и следователно дали да се даде защита на извършващите ги. Сходно колебание се констатира и при римските юристи по повод действията, извършени *metus causa*. Констатира се, че понятието за „сила“ (*vis*) в Едикта кореспондира с *vis compulsiva*. В тази връзка се съпоставя коментара на Улпиан (*D.4.2.1 Ulp. 1.11 ad ed.*), който е бил запознат със съчинението на Аристотел и Сенека Стария (*Contr. 9.3.8*).

Извежда се, че *metus* като самостоятелно понятие, не е равно по смисъл на *vis compulsiva*, тъй като тя отразява едновременно обективната и субективна страна на въздействието. Отпадането на *vis* от едикталната клауза е станало възможно, защото обхватът на Едикта е бил определен от комбинацията между *metus* и изискванията към интензитета на заплахите, годни да причинят основателен страх. Това всъщност говори за продължаващото съществуване на *vis* за целите на защитата. Оттук средновековното понятие *vis compulsiva*, отражение на Аристотеловото *ἀνάγκη*, съответства на семантиката на терминологичните двойки *vis et metus/vis et necessitas*, които се откриват при Сенека Стария и Улпиан.

Параграф 3 е посветен на страха по смисъла на Едикта. Съпоставят се текстовете на Павел (*D. 4.2.2 Paul. l. 1 Sent.*) и Лабееоновата дефиниция относно *metus*, в коментара на Улпиан (*D. 4.2.5 Ulp. l. 11 ad ed.*). Анализира се произходът на Лабееоновия израз „*timor maioris malitatis*”, в контекста на идентичната фраза „*φόβον μεϊζόνων κακῶν*”, използвана от Аристотел. Смесовата свързаност на двете понятия

сила и страх се потвърждава именно с наличието на обективните критерии за защитата като това страхът да е причинен от „по-голямо зло“. В различните фрагменти се изброяват примери за страх от обективни случаи на опасност: страх от смърт⁸, сексуално насилие⁹, затвор¹⁰, робство¹¹. Извеждат се две обединителни изисквания, които заедно създават изходния обективен критерий – противоправността на използваната сила и злостния характер на заплахата. Освен това се посочва и специалното изискване към потърпевшия субект (*D.4.2.6 Gai. 4 ad ed. provinc.*), който трябва да бъде най-устойчив човек. Проследяването на изискванията към заплахата и личността на заплашения, дава възможност за очертаване на смисловото ядро на понятието „страх“ за целите на предоставяне защитата по Едикта към Класическия период.

2. Глава втора. Възникване и развитие на защитата срещу извършеното поради страх.

Във втората глава се проследява и историческия контекст на възникването на акцията. Ранното ѝ развитие се проследява най-вече чрез анализа на неправните произведения, в които всъщност се откриват първите свидетелства за нейното съществуване. Такива са части от някои от произведенията на Цицерон, както и части от „Противоречия“ на Сенека Стария. Тук се обръща внимание и на основните научни хипотези за възникване на акцията. В тази връзка се отграничава от други на пръв поглед сходни механизми, съществуващи около най-вероятното време на нейното създаване. Такива са т.нар. „закони за възстановяването“ (*leges repetundarum*), санкциониращи действия на магистрати, противозаконно придобили имущество от населението на съответни провинции чрез злоупотреба с власт, както и преторската „акция за заграбване на блага със сила“ (*actio vi bonorum raptorum*).

В тази част защитата се проследява от момента на създаване на прекия ѝ предшественик като *actio in factum* до собственото ѝ утвърждаване през Класическия период. Обръща се внимание на съществуващите различия между по-старата и по-новата историография относно единността на едикта, въвел защитата срещу *metus*. Обсъжда се спорният сред учените въпрос за значението на *in integrum restitutio* в Едикта относно *metus*. Изследва се също така етимологията и лингвистичната

⁸ D.4,2,3,1 Ulp. 11 ad ed.

⁹ D.4,2,8,2 Paul. 11 ad ed.

¹⁰ D.4,2,7,1 Ulp. 11 ad ed.

¹¹ D.4,2,4 Paul. 11 ad ed.

семантика на думите и изразите, използвани за конструиране на формулата на акцията. Въз основа на този анализ се достига до съответните изводи за настъпилата промяна в езиковата формулировка на формулата след нейното създаване в процеса на приложението ѝ. Проследяват се и изискванията за приложение на защитата с оглед основанията, свързани с проявната форма на насилието, източника на принудата, обективните и субективните изисквания по отношение на релевантния страх и заплашеното лице.

В раздел I, озаглавен Формулата на Октавий, **параграф 1** е посветен на историческите и философски предпоставки за възникване на защитата. Основните характеристики на социално-икономическата и политическа ситуация в държавата в периода II – I в. пр. Хр. се вземат предвид, доколкото са оказали влияние върху процеса на формиране и налагане на механизма за защита. Неговото създаване се разглежда в контекста на зачестилите насилствени действия в държавата и липсата на адекватни частноправни средства за тяхната регулация. Подчертава се и ролята на утвърждаването на понятието *bona fides* за валидността на новата категория правни обвързвания, които се оформят в този период.

На кратко се излагат определени исторически факти от периода, имащи значение за обособяване на съответните правни механизми. Отбелязват се проявите на насилие от страна на магистрати и техни приближени лица и създаденото по този повод репетундарно законодателство. Основният акцент в тази част е едноличното управление на Сула, което непосредствено предхожда историческия момент на създаване на Формулата. Обръща се внимание на предадената от римския историк Тит Ливий история за изнасилването на Лукреция. Влияние върху разказа на Ливий вероятно е оказал *Lex Iulia de adulteriis*, като авторът е приписал неговите положения на древната история. В тази връзка се поставя въпросът за разликата между прелюбодеянието (*adulterium*) и насилствения сексуален акт (*stuprum*). Това разграничение кореспондира с понятието за страха, който опорочавал съгласието и представлявал основание за предоставяне на защита чрез преторската акция. По-късно в Класиката се достига до понятизиране, като именно там се установява и влиянието на Аристотеловото учение.

Въпреки оскъдните данни към този ранен период, се допуска, че основната функция на защитата, въведена с Формулата, била именно анулиране на създаденото по принуда отношение и неговите последици чрез възстановяване в полза на потърпевшия на отчужденото благо, а не толкова наказание за извършителите на насилието.

Въвеждането ѝ било своеобразен компромис, чрез който от една страна се отговорило на нуждите на гражданите от частноправна защита на техните имуществени интереси, а от друга, се запазили интересите на нарушителите, които често били приближени до властта лица.

В Параграф 2 се обсъждат историческите личности, сред които е най-вероятният създател на формулата. В тази връзка се дискутират основните аргументи в историографията. За най-достоверна се приема хипотезата за въвеждането на *formula Octaviana* непосредствено след оттеглянето на Сула от власт, в периода 79-78 г. пр. Хр.

Параграф 3 проследява използването и приложното поле на преторската акция от създаването ѝ до периода преди кодификацията на Едикта. Информацията за този етап се черпи най-вече от неюридическите (риторически и философски) източници.

На първо място се обръща внимание на Цицероновите произведения (**точка 1**). В **подточки от „a“ до „d“** последователно и хронологично са анализирани относими към темата фрагменти от „Срещу Верес“ (*In Verrem*), „Писма до брат ми Квинт“ (*Epistulae ad Quintum fratrem*), „Защитата на Флак“ (*Pro Flacco*), „За задълженията“ (*De officiis*). Първите две произведения, са от най-съществено значение за изясняване особеностите на защитата в Предкласическия период. В „Срещу Верес“ се среща най-ранното споменаване на *formula Octaviana*. Текстът повдига множество въпроси във връзка с езикова формулировка, използвана от Цицерон, която се различава от по-късния класически облик на формулата на *actio quod metus causa*. В тази връзка се прави подробен езиков анализ на използваните от оратора изрази, като се сравняват с по-късните формулировки и се извеждат възможните причини за констатираните разлики. Обръща се внимание и на различните мнения в историографията по тези въпроси. Извежда се, че смисълът на фразата, отразила облика на *formula Octaviana*, е в тълкуването на „*vis et /aut metus*“ в определена взаимовръзка. Констатира се още, че разликите между използваните изрази от Цицерон и по-късните източници биха могли да се обяснят със сериозната редакция, която е претърпяла Формулата в този период. В текстът част от „Писмата до брат ми Квинт“ Цицерон споменава претора *C. Octavius*, благодарение на който хората от обкръжението на Сула трябвало да върнат това, което са отнели чрез използване на сила и страх. Мярката, която се визира в текста е отново *formula Octaviana*. Въз основа на този анализ се откроява възстановителната функция на Формулата. В „Защитата на Флак“ се повдига въпросът за постановяване на съдебно решение поради упражнено спрямо рекуператорите насилие. Предмет на анализ е вероятната защита, която е търсил на няколко пъти потърпевшият от съдебното

решение ответник в този случай. Коментират се мненията в историографията по повод евентуална защита чрез *formula Octaviana*, както и въпросът за липсата на процесуална легитимация, доколкото търсецията защита не е бил адресат на принудата. На последно място се разглеждат части от трактата „За задълженията“, които имат значение за разкриването на ранните фази в развитието на защитата при извършване на актове поради страх. Извършено е сравнение между изразите, използвани от Цицерон (*De off.* 3.103 и 3.110) и коментара на Улпиан (D.4.2.1). В тази връзка са сравнени и анализирани лексемите *agere* и *gerere*.

На второ място в параграфа (**точка 2**) са изследвани два текста от „Противоречия“ на Сенека Стария. В **подточките „а“** и **„б“** последователно са разгледани фрагментите „Патронът, който търси отново услуги (*Exc. Contr.* 4,8)“ и „Споразумение между бащата и мъжа, поел грижите за децата му (*Contr.* 9.3)“. Макар въпросните текстове да представляват по съществуващото си учебни казуси, то юридическата формула, върху чиято основа се градят, се приема за автентична. В конкретния случай правните принципи, върху които са съставени, отразяват именно защитата, предоставяна срещу действията, извършени поради сила и страх, които се считали за недействителни, в периода след Цицерон и преди кодификацията на Едикта. Текстовете са сравнени и с информацията, която извличаме от Цицероновите фрагменти, както и с коментара на Улпиан към едикта относно *metus*. Въз основа на извършения анализ се правят и съответните заключения (**подточка с**) относно визирания в текстовете механизъм за защита, чийто характеристики съответстват на тези на *a.q.m.c.*

Параграф 4 е посветен на Формулата на Октавий и предшестващите я Репетундарни закони, като се прави паралел между тях, поради сходството в регулираната материя. В **точка 1** е направен общ преглед на развитието на законодателството в периода от 171 г. пр. Хр. до 81 г. пр.Хр. В **подточките** от „а“ до „е“ хронологично е разгледан произходът на репетундарния процес и различните репетундарни закони, променящи регулацията в посочения времеви отрязък, като са открити съществените им характеристики с акцент на тези, имащи сходство с Формулата. В **подточка „f“** е обобщена насоката на процедурите, като е констатирана определена терминологична и функционална близост между Формулата и репетундарното законодателство. В **точка 2** се прави подробна съпоставка между Формулата и репетундарните закони, която е необходима поради това, че въпреки идейното сходство, което съществува между тях, доктрината не е постигнала консенсус за наличието на реална взаимовръзка между частноправната и публичноправната

процедура. В тази връзка в **подточки „а“** и **„б“** се разгледат съществуващите в доктрината аргументи за връзката между Формулата и репетундарните закони и съответните им контрааргументи. На тази база в **подточка „с“** са изведени изводите от извършената съпоставка. Въпреки констатираните сходства се приема, че едва ли Формулата е създадена с цел да преодолява недостатъците на съответното репетундарно законодателство. Макар на пръв поглед тя да изпълнява функции, сходни с тези на *leges repetundarum*, всъщност двата механизма се различават съществено. За разлика от публичната процедура, няма данни Преторската формула да е била ограничена по отношение на активно и пасивно легитимираните субекти и вероятно е имала и по-широко приложно поле от гледна точка на санкционираната дейтелност. В този смисъл, се аргументира, че използваният в нейната формула глагол *aufero* има по-широк обхват, за разлика от контекста на употребата му в *leges repetundarum*. Допуска се, че начинът на описване на деянието във Формулата ѝ е позволявало да се обхване и случаи, при които принудително даденото от потърпевшия имущество е попаднало у трети добросъвестни лица. Това е дало възможност с неговото приложение във времето да се достигне до разширяване на обхвата му, спрямо пасивно легитимираните лица. Това била предпоставката в един момент личността на извършителя на принудата да не предопределяла приложението на Формулата. Така тя се е обособила като средство, насочено към постигане на реституция в полза на потърпевшия от принудата, независимо кой е конкретният ѝ автор.

В **параграф 5** е извършена съпоставка и отграничаване приложните полета на Формулата на Октавий и Едиктът „за насилието от въоръжени и сдружени хора“ на претора Марк Лукул. Това се налага, тъй като двата механизма са създадени един след друг в кратък времеви интервал и са призвани да регулират нарастващото насилие в края на Републиката. В тази връзка се коментират и съпоставят основаните мнения в историографията по повод на евентуалния произход на *actio vi bonorum raptorum* от *formula Octaviana*, като се предлагат и съответни контрааргументи. Въз основа на извършения анализ са направени и съответни заключения относно вероятната неяснота, която е създавала първоначалната езикова структура на Формулата, което е предопределило последващата промяна в използваните изрази. Именно защото *formula Octaviana* не е била насочена към регулиране на хипотези на абсолютно насилие, се е наложило създаването на нарочен отделен механизъм за тези случаи чрез Едикта на Лукул. В този смисъл Формулата е допринесла за неговото създаване, но няма данни, тя да е била предназначена в някакъв по-ранен момент да регулира случаи, които в

последствие е обхванал този Едикт. В **точка 1**, озаглавена „В бяла тога“ от Цицерон е представен случаят на Гай Антоний Хибрида, срещу когото било заведено производство, пред претора Марк Лукул, във връзка с извършени от Антоний грабителства спрямо ахейците. В **точка 2** са обсъдени и основните спорни тези сред учените за вида на производството срещу него, като такова от вида на *quaestio de repetundis*, или гражданска процедура по *formula Octaviana*, или *actio vi bonorum raptorum*. Въз основа на извършения анализ са отхвърлени предложенията за публичната процедура, както и за Формулата на Октавий, като се подкрепя становището, че акцията използвана срещу Антоний Хибрида е била първообраз на въведената след това защита в специалния едикт на Марк Лукул.

Раздел II е посветен на *actio quod metus causa* в периода след кодификацията на преторския едикт. В **параграф 1, точка 1** се излага спорният в историографията въпрос относно единността на Едикта относно защитата срещу *metus*. Според традиционния възглед в *EP* под заглавието „*Quod metus causa gestum erit*” се съдържали две отделни клаузи за две различни средства за защита – *in integrum restitutio* и *actio quod metus causa*. Клауза, която била предадена от Улпиан (в *D. 4.2.1 Ulp. 11 ad. ed.*) традиционно се приема, че засяга защитата чрез преторския механизъм *in integrum restitutio* и чрез *exceptio metus* във връзка със сделки, сключени чрез предизвикване на страх. Втората клауза, която обаче не е достигнала до нас, въвеждала *actio quod metus causa*, като започвала с думите „*Quod metus causa factum erit*”. Според това виждане, втората клауза била премахната от компилаторите с цел сливане функциите на отделните процедурни средства за защита. Поради сливането и в следствие на интерполациите, в останалите текстове (в *D. 4.2 q.m.c.g.e.*), Улпиан вече се позовавал само на клаузата относно акцията, а не на *in integrum restitutio propter metum*. Приемало се още, че класическата *actio quod metus causa* била чисто наказателна, като освен нея, *EP* предвиждал и други две средства за защита в полза на потърпевшия от принудата – *in integrum restitutio propter metum* и *exceptio metus*. В по-новите изследвания обаче предадената в *D. 4.2.1. Ulp. 11 ad ed.* клауза се асоциира именно с *actio quod metus causa*. В **подточка „а“** е изяснено значението на термина *in integrum restitutio* с оглед необходимостта от последващото му съпоставяне с акцията. Терминът обозначавал резултата от мерките, предприети от магистрата, които на практика се свързвали с предоставяне на акция. В тази връзка са съпоставени и различните виждания по отношение на начина, по който се е реализирала реституцията. Обсъдено е по-старото схващане, според което тя се е реализирала на два етапа – декрет на магистрата, чрез

който се вземало решение за анулиране на сделката в правен смисъл и втория етап чрез предоставяне на *actio rescissoria* за фактическо връщане на даденото. След това е изложен и по-новият възглед, въведен от Купиш, според който не е съществувал декрет на магистрата, а реституцията се е реализирала или чрез *actio quod metus causa*, която имала арбитражна клауза или чрез *actio rescissoria*. В подточка „b“ се съпоставят различните виждания в доктрината за отношението между *in integrum restitutio* и *actio quod metus causa*. Специално внимание се отделя на тезата на Купиш, че не е съществувала отделна преторска реституция, различна от тази, която се постига в съдебния процес, инициран чрез акцията. Всъщност *actio quod metus causa* била обичайното средство в тези случаи, като тя била допълнена чрез т.нар. *actio rescissoria*, съдържаща фикция, в полза на заплашения, че въпросният акт, извършен поради страх, не се е случил. Анализът на източниците създава сравнително непротиворечива представа за съществуването на единна защита чрез *a.q.m.c.*, която макар съдържаща наказателен елемент, целяла *in integrum restitutio* в терминологичен смисъл.

В точка 2 е отделено внимание на значението на *gestum* в контекста на едикта „*Quod metus causa gestum erit.*“ Доколкото обхватът на Едикта се поставя в зависимост от термина, описващ поведението *metus causa*, се обръща внимание на семантиката на *gestum*, като се съпоставя и с *factum*. В тази връзка се проследява употребата на *gestum* в Коментара на Улпиан, *D. 50.16.19pr. Ulp. 11 ad Ed.*, поставен от Ленел в контекста на същия едикт. Приема се, че *gestum* е родов термин от Преторския едикт, който се асоциира с извършване на каквато и да било дейност с правно значение. Терминът освен това обаче се употребява и като видово понятие, чиято конкретна интерпретация зависи от определения контекст, в който е поставен. На следващо място значението на *gestum* се поставя и в контекста на конкретни хипотези на приложение на едикта, извлечени от *D. 4.2.9.2 Ulp. 11 ad ed.*, *D. 4.2.9pr. Ulp. 11 ad ed.* Достига се до извода, че защитата срещу *metus* е била въведена с единна едиктална клауза, съдържаща причастието *gestum*, която въвеждала именно *actio quod metus causa*. Освен това връзката между *facere* и *gerere* се анализира и с оглед коментара към Провинциалния едикт на Гай *D. 50.16.58pr. Gai. 24 ad ed. provinc.* На края се коментират мненията в историографията по повод на това до чии действия се отнася *gestum*. Предлага се прочитът, при който актовете *metus causa* се разбират в контекста на едикта като цяло, без да се ограничават до извършеното само от потърпевшия или от облагодетелствалия се от принудата. Конкретното значение на „*gestum*“ е зависело от типа на отношението, което се е развило поради принудата. Приема се, че „*gestum*“ в контекста на Едикта. е

обхващал както актове, свързани със сключване на сделки, така и фактически действия. Въпреки приетото становище, че през Класическия период е съществувала единна едиктална клауза, въвеждаща защитата, се допуска, че е възможно да е била утвърдена като допълнителен механизъм и защитата, изразяваща се в предоставяне на *actio rescissoria*, за случаи, в които не е била подходяща *a.q.m.c.* Това вероятно най-вече било свързано със споровете около пасивната легитимация на добросъвестните трети лица.

В **параграф 3** е разгледано *exceptio metus*. В Улпиан (*D. 44.4.4.33 Ulp. 76 ad ed.*) посочва, че преторът Касий не е възприел в едикта си „възражението поради страх“, тъй като бил доволен от „общото възражение за измама“. Чрез *exceptio doli* обаче не би било възможно да се покрият всички хипотези. Освен това при него потърпевшият би бил значително по-затруднен, доколкото трябвало да докаже недобросъвестността на ищеца. При *exceptio metus*, както и при *a.q.m.c.*, било достатъчно установяването на принудата, без значение от кого е било осъществено насилието, нито дали съответната страна в процеса е знаела или не за тази принуда.

Раздел III е посветен на изискванията за приложение на защитата по Едикта. В **параграф 1** е разгледано противоречието с добрите нрави като общо основание за недействителност на правните актове. То се коментира в контекста на *D. 50.17.116 Ulp. 11 ad ed.*, поставен от Ленел след *D. 4.2.1*. Според текста одобряването на отношенията, формирани чрез накръняване на съгласието поради сила или страх, противоречало на добрите нрави. По преторското право принудата и страхът били несъвместими с „добрите нрави“. Това дало възможност за анулиране на тези отношения. Защитата, базирана на социално-етичните начала, по-късно била обобщена в абстрактната, морална категория „справедливост“ *aequitas* в широк смисъл. Тя се асоциирала с преторската дейност и в разглежданите извори се детайлизирала в отделните случаи като мащаб на поведение, който отразявал конкретната добросъвестност на страните. Самата категорията *boni mores*, въвеждала обективен критерий, чието нарушаване било предпоставка за даване на правна защита. Противоречието с добрите нрави по принцип водело до недействителност на сделките (*D.45.1.61 Iul. 2 ad urs. Ferocem*). Тази недействителност може да се определи като нищожност, когато е засегнат съществен елемент на отношението. Различно е обаче при сделките, извършени *metus causa*, където противоречащият на добрите нрави начин за мотивиране на едната страна по сделката засяга не самия предмет, а волята на страната. Последницата там е недействителност, която по-скоро се доближава до днешното понятие за унищожаемост.

В следващия **параграф 2**, противоречието с правото и добрите нрави е обсъдено като специално основание за приложение на едикта (*D. 4.2.3.1 Ulp. l. 11 ad ed.*) при извършена неправда от страна на магистрат на римския народ. Акцентиращ се върху особения характер на употребената от магистрата сила, долкото той по принцип има право да използва сила в рамките на своята служба. Жестокостта на насилието в тези случаи не е достатъчна предпоставка за даване на защита, поради което кумулативно се изисква и противоречието на силата с добрите нрави. Така се вижда, че магистратът е действал отвъд границите, предписани от правото за вида и интензитета на допустимата в рамките на неговите правомощия сила, като в тези случаи срещу него би могла да се насочи защитата срещу *metus*.

Параграф 3 е посветен на страха като основание за приложение на Едикта. В няколко точки са разгледани основните хипотези на страх, при които се е предоставяла защитата. **Точка 1** – страх от смърт е разделена в две подточки. Първата е свързана със заловените в кражба, прелюбодеяние или друг срамен акт (*D. 4.2.7.1 Ulp. l. 11 ad ed.*), които получавали защита, тогава когато някой е злоупотребил с тяхното уязвимо положение, придобивайки от тях материална облага, под заплаха, която се е състояла в смърт или затвор. Втората подточка е за заловените в ступрум (*D. 4.2.8pr. Paul. 11 ad ed.*). Прелюбодеецът, поради страх от смърт, дал пари на лицето, което е разбрало за прелюбодеянието, за да не го разкрие. Поведението на получилият парите попада в обхвата на *Lex Iulia de adulteriis*, тъй като осъществява форма на „сводничество“ (*lenocinium*). Павел заявява, че, понеже става въпрос за облага от предизвикания страх от смърт, извършеното е в противоречие с морала и преторът следвало да се намеси, като накара злоупотребелия да реституира в полза на потърпевшия прелюбодеец. В **точка 2** последователно в няколко подточки са разгледани и други страхове, които били годни за даване на защита. Такива били страхът от сексуално посегателство (*D. 4.2.8.2 Paul. 11 ad ed*), страхът от загуба на свободата (*D. 4.2.4 Paulus 11 ad ed.*; *D.4.2.8.1 Paulus 11 ad ed.*), страхът от съдебен процес (*D. 4.2.23.1 Ulp. 4 opin.*), както и страхът за децата (*D. 4.2.8.3 Paul. 11 ad ed*). В **точка 3** е обърнато внимание на страхове, които не се взимали предвид от едикта, такъв бил страхът от *infamia* (*D.4.2.7pr. Ulp. 11 ad ed.*). Опозоряването или друга маловажна неправда не представлявали основание за предоставяне на защита. При тях липсвал, както интензивен „външен натиск“, така и достатъчно силен „страх“. Те не били съпоставими със смъртната заплаха, поради което се смятали за ирелевантни.

Параграф 4 се занимава с изискванията за приложение на Едикта. На първо място (**точка 1**) е обърнато внимание на изискването по отношение личността на потърпевшия, който съгласно коментара на Гай към Провинциалния едикт следвало да бъде най-устойчив човек (*D.4.2.6 Gai. 4 ad ed. provinc*). В **точка 2** се разглеждат изискванията към източника на страха, както и към самата заплаха, която следвало да бъде непосредствена и освен това се прави съпоставка със защитата чрез интердиктите *unde vi*. За тази цел се анализира коментара на Улпиан, който се основава на мненията на Лабееон и Помпоний (*D. 4.2.9pr. Ulp. l. 11 ad. Ed.*). Този текст освен това се сравнява и с други негови коментари, касаещи защитата, предоставяна, чрез интердиктите *unde vi* (*D. 43.16.5 Ulp. l. 11 ad ed, D. 43.16.1.28 Ulp. l. 29 ad ed, D. 43.16.1.29 Ulp. l. 29 ad ed.*), където отново се посочват мненията на същите двама по-ранни юристи. В края на тази част се извеждат приликите и разликите в хипотезите, при които приложение е намирал Едиктът *q.m.c.g.e.* и тези, за които се е предоставяла интердиктната защита.

В **точка 3** се разглежда взаимозависимостта облага-загуба, като предпоставка за защитата по Едикта *q.m.c.g.e.* В три подточки са обсъдени различни хипотези при които се откроява тази зависимост. Първият (**подточка „а“**) разгледан фрагмент (*D.4.2.9.1 Ulp. 11 ad ed.*) разкрива, че възстановяването на неправомерната облагата по Едикта *q.m.c.g.e.* е било възможно да се търси дори и от трети лица, несвързани с конкретния акт на насилие, но които са се облагодетелствали в следствие на принудата. Това говори за наличие на характеристиката *in rem scripta*. Без значение било кои и какви са насилниците: отделен индивид или съответно множество. Освен това се установява, че, за да бъде предоставена защитата, било необходимо да се установи причинна връзка между предоставянето на материални блага или поемане на задължения от заплашения в полза на друго и причинения му страх. В следващата **подточка „б“** се обсъжда друг фрагмент (*D. 4.2.9.3 Ulp. 11 ad ed.*) в който отново се открива същата зависимост между загубата на потърпевшия от насилието и свързаната с нея облага за друго лице. Тук предоставянето на защитата се коментира в контекста на „незавършен“ (*imperfecta res*) или на „завършен“ (*perfecta*) акт. Съпоставят се мненията на Улпиан и Помпоний по отношение на това дали при незавършения освен възражение, се е предоставяла и акция (*a.q.m.c.*) на потърпевшия от принудата. Обърнато е внимание и на съществуващите в историографията различни виждания относно това какви точно средства за защита се визират в текста. Констатира се, че и при незавършените актове също се открива наличието на корелативната двойка облага-загуба, макар и в различна перспектива. Последната **подточка „с“** е посветена на случаите за насилника, който е станал

потърпевш, за кредитора, употребил насилие, за да събере дълга си и за длъжника с вечно възражение, който търси опрощаване насила (*Ulp. 11 ad ed. D. 4.2.12.1., 4.2.12.2, 4.2.14pr.*). Общото в тези случаи е, че Едиктът не се прилагал, тъй като липсва морално допустим обект на реституция, поради това, че не е налице корелативността облага-загуба.

3. Глава трета. Особени характеристики на *actio quod metus causa*

Тази глава е посветена на характеристиките на *a.q.m.c.* в Класическия период. Информация за тях черпим основно от Кн. 11 на коментара към Едикта на Улпиан, раздел „*De in integrum restitutionibus*“. Текстовете от Улпиан са в Книга *D. 4.2 Quod metus causa gestum erit*, където са използвани и фрагменти на Павел, Гай, Юлиан, както и някои цитирани заключения на Помпоний и по-ранния класически юрист Лабен.

Раздел I се занимава с ефектите на осъждането от *a.q.m.c.* Той включва няколко тематични параграфа. В **първия параграф** се обсъжда анулирането на опороченото поради принудата правоотношение. Тук специфичната функция на акцията се анализира през призмата на коментара на Улпиан, поместен в *D. 4.2.14.9 Ulp. 11 ad ed.*, в който се съпоставят мненията на по-ранните юристи Юлиан и Лабен. Въз основа на извършената екзегеза се проследява развитието и утвърждаването на характеристиките на акцията в периода от I - III век, като се констатира, че вероятно юристите са възприемали функцията на акцията по различен начин. Накрая Улпиан помирява мненията на своите предходници, като приема една смесена функция, при която ответникът по акцията би следвало да бъде санкциониран с трикратната стойност и да направи освобождаване спрямо ищеца по опороченото от принудата правоотношение. **Параграф 2** се занимава с *a.q.m.c.* и *actio in rem*, които са поставени в условията на алтернативност. В контекста на коментираните текстове (*D. 4.2.9.6 Ulp. 11 ad ed, D.4.2.21.6 Paul. 11 ad ed.*) се приема, че алтернативността между тези механизми се дължи на еднаквото фактическо основание за приложението им – трансферът на блага и на целта, която се преследва с тях – реституция. Оттук, допускането на кумулация между двете процесуални средства би довело до осъждане два пъти за едно и също нещо. Това отново показва, че *a.q.m.c.* към периода на Класическото римско право най-вероятно е притежавала характеристиката *in rem scripta*. В **параграф 3** се обсъждат ефектите на осъждането по *a.q.m.c.* при повече пасивно легитимирани лица. На първо място (**точка 1**) се коментира консумацията на акцията при мнозина принуждаващи (*D. 4.2.14.15 Ulp. 11 ad ed.*). От извършения анализ става ясно, че за разлика от чисто наказателните акции, при *a.q.m.c.* приложението ѝ спрямо един от множеството

насилници, води до освобождаването на останалите, независимо дали ответникът е реституирал или е платил четворното наказание. Тази особеност кореспондира с първостепенната възстановителна функция на механизма. Разглеждат се и други хипотези с множество пасивно легитимирани лица (*D. 4.2.15 Paul. 11 ad ed., D. 4.2.16pr. Ulp. 1. 11 ad ed*). Първият такъв е, когато един от множеството насилници не е възстановил в цялост стойността на придобитата в следствие на принудата облага. Тогава акцията била приложима за остатъка и спрямо останалите. Вторият случай е, когато един е насилникът, но в друг е преминала облагата. Тук също акцията би могла да се насочи срещу един от двамата, като при анализа се акцентира върху разликата в третирането на извършителя на принудата и обогатилото се трето добросъвестно лице. В **точка 3** се обръща внимание на някои теоретични хипотези за приложение на *a.q.m.c.* Трите основни варианта на развитие на отношенията *metus causa* са дефинирани от Купиш. Въз основа на тези обобщени примерни модели се коментира приложението на *a.q.m.c.* срещу различните пасивно легитимирани лица, като се съпоставят старите и модерните виждания в историографията по тези въпроси. На тази база се извеждат и заключенията възприети в дисертацията за приложното поле на акцията и възможните ответници по нея. Приема се, че пасивната легитимация по *a.q.m.c.* е неразривно свързана с участието в *metus causa gestum* и с имуществената вреда, която води до нечие „обогатяване“ (*lucrum*).

В следващия **параграф 4** се разглежда кумулацията на *a.q.m.c.* с *actio noxalis* (*D. 4.2.16.1 Ulp. 11 ad ed.*), когато страхът е бил причинен от роби. В този случай, отговорността на господаря им можела да се реализира с ноксална акция, но ако господарят е получил благото в следствие на причинения страх, тогава той можел да бъде съден с *a.q.m.c.* При този паралел се виждат специфичните функции на акциите. Фактическите състави, които пораждали предпоставките за двете акции били различни, поради което се допускала тяхната кумулация. В случая нямало припокриване на предмет в двете производства, които биха се развили по ноксалната и *a.q.m.c.* Господарят отговарял в различно качество по ноксалния иск и по *a.q.m.c.* По първия той участвал като господар, докато при втория, заради благата, получени *metus causa*. Изключение имало ако по ноксалната акция, вместо *noxae deditio*, се е стигнало до санкциониране на ответника с четворната стойност, тогава не било допустимо предявяване отделно на *a.q.m.c.*, тъй като интересът на потърпевшия от принудата бил изцяло удовлетворен.

Раздел II е посветен на клаузата за реституция във формулата на *a.q.m.c.* В обсъждания в **параграф 1** текст (*D. 4.2.9.7 Ulp. 11 ad ed.*) се наблюдават различни проявни форми на реституцията, според едикта. При приложението на *a.q.m.c.* значението на реституцията е основно в рамките на съдебната процедура (*apud iudicem*). Изразът *in integrum restitutio* в рамките на *apud iudicem* има общо терминологично значение. Той отразява функцията на Акцията, да възстанови положението на потърпевшия ненакърнено, такова, каквото е било преди заплахата. В **Параграф 2** се коментира ролята на реституторната клауза във формулата на *a.q.m.c.* като начин за избягване на предвиденото в нея наказание. При извършения анализ на съответния коментар на Улпиан към едикта (*D. 4.2.14.1 Ulp. 11 ad ed*) се допуска, че вероятно текстът визира осъществяване на реституция съобразно повелята на съдия (*iussum de restituendo*) във втората фаза на процеса. Отражават се и битуващите в историографията становища относно природата на акцията и ролята на наказанието в нейната формула. Стига се до извода, че тя не преследва извършителя на принудата заради акта на насилие сам по себе си, а е насочена срещу последиците на този насилствен акт, накърнили интересите на потърпевшия. Тя обаче не е обичайна реиперсекуторна акция, тъй като предвиждала санкция за ответника при неосъществена реституция.

Параграф 3 засяга приложението на акцията спрямо добросъвестно лице, което черпи облага от извършеното поради страх. Анализира се коментара на Улпиан (*D. 4.2.14.3 Ulp. 11 ad ed*) от който се установява, че за даването на защитата чрез акцията не се търси кой е извършителя на насилието – ответникът или друго лице, същественото е ищецът да докаже осъществената принуда и това, че ответникът е получил някаква полза (*lucrum*) в следствие на това. В този смисъл, съобразно изследвания коментар, се констатира, че за защитата била от значение причинната връзка между принудата и придобитата от ответника облага. Това изяснява защо не е несправедливо санкционирането на третото, несвързано с насилието лице, обогатило се от принудата. Несправедливост няма, а осъждането му е поради неизпълнение заповедта на съдията да реституира (*iussum de restituendo*). В този смисъл е обърнато внимание и на следващия коментар (*D. 4.2.14.4 Ulp. 11 ad ed.*). Извежда се, че самото предизвикване на страх, от когото и да е било, е предпоставка за реализиране на целия процес на отговорността, в отделните му фази и вариативност на решенията.

Параграф 4 е посветен на обхвата на отговорността при различните ответници по акцията. На първо място се обсъжда приложимостта на *a.q.m.c.* спрямо трети лица,

неучаствали в насилието. Акцията е описана в текстовете като *in rem scripta* (D. 4.2.9.8 *Ulp. 11 ad ed*). и не е срещу лицето, извършило насилието, а „срещу всички“ (*sed adversus omnes*), като е насочена към реституция. Определението *in rem scripta* се коментира в контекста на възприемането му като ефект „по отношение на всички“. Отбелязва се обаче, че характеристиката *in rem scripta*, не означава, че *a.q.m.c.* е схваща като вещна акция, а просто притежава определени характеристики, които я доближават до този процедурен механизъм. Коментира се конкретния казус представен в текста, дали ако поръчителят е упражнил сила с цел получаване на *acceptilatio*, кредиторът би могъл да се обърне и срещу главния длъжник. В този контекст се съпоставят мненията на Юлиан, Марцел и Улпиан, представени в текста. Текстът поставя въпроса за пасивната легитимация на третото лице, което не е участвало в принудата, но се е облагодетелствало от извършеното *metus causa*. Освен това се обръща особено внимание върху класическото разбиране за обхвата на реституцията, която следва да се реализира от ответника, за да избегне осъждането. Съпоставят се мненията в историографията по тези проблеми. Разликата в мненията на посочените в текста класически юристи, се обяснява с различното им разбиране за обхвата на реституция. Достига се до извода, че вероятно въвеждането на диференциран подход при определяне размера на отговорността с оглед характеристиката на различните ответници е станало постепенно, като утвърждаването му е дало възможност за прилагането на акцията към един разширен кръг субекти. Относно подхода на юристите при определяне параметрите на реституцията се коментират и други текстове от Гай (D. 4.2.10 *Gai. 4 ad ed. provinc*) и Павел (D. 4.2.11 *Paul. not. ad Iul. 4 dig*). Анализирани във взаимовръзката си, фрагментите свидетелстват за постепенно утвърждаване на ограничена отговорност за различните категории ответници съобразно техния принос в акта на принудата и добросъвестността им. В **точка 1** се анализира обхватът на отговорността при обективна невъзможност за реституиране на пасивно легитимирания добросъвестен купувач (D. 4.2.14.5 *Ulp. 11 ad ed*). Улпиан коментира отговорността на трето лице, добросъвестен приобретател на изтръгната с насилие вещ, в контекста на мненията на Вивиан и Педий, които споделя, като се противопоставя на мнението на други неназовани юристи. Мнението, което се приема е, че добросъвестните ответници, придобили вещта от насилника, следва да носят отговорност. В противен случай на риск щял да е подложен потърпевшият. Мотивът е, че страхът, причинен от един не трябва да бъде привилегия за друг. При анализа отново се извежда корелацията между облагата и загубата, като стояща в основата на

разширяването приложното поле на акцията срещу добросъвестното трето лице. Освен това се констатира, че и в тези случаи отговорността по Едикта винаги е обусловена от виновно поведение, тъй като санкцията следва едва след отказ от реституция на полученото благо. **Точка 2** от този параграф се занимава с обхвата на отговорността на насилника при обективна невъзможност за реституция. В този смисъл се анализира друг коментар от Улпиан (*D.4.2.14.11 Ulp. 11 ad ed.*), в който се обсъждат няколко хипотези на погиване или изчезване на вещта, придобита от съответния насилник. Първо се коментира погиването на вещта без вина на насилника, след осъждането му по акцията, а след това е представената същата хипотеза, но в промеждутъка между *litis contestatio* и преди постановяване на сентенцията. За разлика от другата категория, т.нар. добросъвестни трети лица, отговорността на насилника била с по-широк обхват. Той отговаря, дори да не е виновен пряко за погиването на вещта. Това е така, ако упражненото насилие е предпоставка за погиването или ако то, дори да е било неизбежно и без принудата, то ищецът е щял да продаде вещта преди това и по този начин е нямало да се реализира вреда за него от настъпилото в следствие погиване.

Раздел III засяга Формулата. Тук (**параграф 1**) се обсъждат възможните реконструкции на формулата на *a.q.m.c.*, като съществен момент от изясняване на нейното приложение. Последователно и хронологично се обсъждат няколко предложения за възможни реконструкции при Ленел, Купиш, Калоре и Хойбенхофер, като същите се съпоставят и се изтъкват съответни аргументи в подкрепа или не на предложените хипотетични модели. На тази основа се оформя становище за най-вероятния изглед на формулата, който в обичайните хипотези е по модела, предложен от Калоре, а за изключенията, при които няма конкретно лице, което да е придобило блага, в следствие на действието поради страх (като случаите в *D.4.2.9.2 Ulp. 1. 11.ad.ed.*) се приема реконструкция по модела на Хойбенхофер. **Параграф 2** изяснява въпроса за приемството на активната и пасивната процесуална легитимация по *a.q.m.c.*, след смъртта на потърпевшия или извършителя спрямо техните наследници. На първо място (**точка 1**) се обръща внимание на приемството на активната легитимация по акцията в полза на наследниците на потърпевшия от принудата (*D. 4.2.14.2 Ulp. 11 ad ed.*). Тълкува се това, че предоставянето на *a.q.m.c.* в полза на наследника, според Улпиан, е свързано с това, че тя включвала преследване на вещта (*rei persecutio*), което е насочено към прекъсване на чуждото господство. На второ място (**точка 2**) се засяга приемството на пасивната легитимация. Тук също се извършва анализ на относимия Улпианов коментар (*D. 4.2.16.2 Ulp. 11 ad ed.*), където насочването на акцията срещу

наследниците отново се аргументира с това, че Акцията има реиперсекуторен ефект. Извършва се съпоставка на битуващите в историографията виждания по повод разбирането на текста. Обосновава се схващането, според което наследникът бил пасивно легитимиран по акцията, тогава когато фактически е разполагал с вещта, предмет на *metus causa gestum*, в противен случай отговарял до размера на обогатяването си.

Последният **раздел IV** обобщава особените характеристики на *a.q.m.c.* Тя се очертава като приложима, както срещу насилника, който е и страна по извършеното *metus causa*, така и спрямо третите лица, външни за принудата, но които или са страни по опороченото отношение, или са получили благата непряко, придобивайки ги от друг. Наблюдават се известни разлики в третирането на различните ответници с оглед тяхната добросъвестност. Именно в разширяване обхвата на пасивно легитимираните лица се е състояло и основното разграничение между предкласическия облик на защитата и Класическата *a.q.m.c.* Извежда се, че отговорността на третото добросъвестно лице не била форма на безвиновна отговорност, защото четворното осъждане е свързано с неосъществяване на реституция, която е било възможно да реализира. Именно през призмата на клаузата за реституция се разбира и санкцията. Тя наказвала желанието на ответника да се ползва от резултата на едно опорочено отношение, манифестирайки това свое намерение, чрез отказа си да възстанови. В края се поставя и въпросът за смесената функция на акцията в контекста ѝ на конкуренция с други процедурни механизми за защита.

4. Appendix: За употребата на понятието *metus* в Средновековието и Модерността

Като допълнителен резултат от изследването е оформена частта *Appendix* свързана с употребата на понятието *metus* в Средновековието и Модерността. В тази част от изследването акцентът е върху процеса на възприемането му като основание за недействителност на правните обвързвания. В тази връзка се разглежда обхвата на понятието „страх” според средновековната и модерната представа, като се сравнява с концепцията на римляните. **Първият раздел** е посветен на Средновековната интерпретация. В този период страхът като основание за недействителност на правните обвързвания преминава през изследване на волевото проявление на субектите при принуда, като се изхожда от позицията на Аристотел по този въпрос. Тогава се утвърждават и термините *vis absoluta* и *vis compulsiva*. В тази част от изследването се коментират текстове и се обсъждат вижданията на средновековни мислители като

Алберт Велики, Тома Аквински, Бартол, Одофред и други. Именно през XIV в. се изяснява концепцията, че измамата и страхът не водят до изначална недействителност на правното обвързване, а до възможността да бъде анулирано. В този смисъл през Средновековието въз основа на римскоправната традиция и Аристотеловата мисъл, се надгражда и доразвива понятието за правно релевантен страх и се дооформя представата за неговото отражение върху действителността на правните актове.

Вторият раздел е свързан с модерната концепция. В Континенталното право, а след това и в англо-саксонското, се възприема идеята за унищожаването на сделките, сключени поради *vis compulsiva*. Понастоящем в България чл. 30 ЗЗД въвежда понятието „основателен страх” като предпоставка за унищожаемост на договорите. В тази връзка то се анализира в контекста на актуалния и на отменения ЗЗД, като се правят и съответни сравнения в юридическата техника на неговото изграждане, сравнена с тази, използвана от римските юристи. Понятието се изяснява и чрез съпоставяне на анализите върху него в българската правна теория и в съдебната практика. Констатира се, че твърде абстрактно формулираните разпоредбите, както е при заплашването, причиняващо „основателен страх“ (чл. 30 от ЗЗД), могат да доведат до противоречия при приложение на нормата към конкретните случаи, поради различното ѝ тълкуване и разбиране. Това би могло да се избегне, чрез въвеждането на законово ниво на по-ясни обективни и субективни критерии, чрез които да се улесни правоприлагането. От анализа става ясно, че правната последица от извършеното поради страх в Античността, макар и тогава да не са разполагали с днешния теоретичен инструментариум, се доближава именно до съвременното разбиране за унищожаемост. Извежда се, че и в двата случая има нещо специфично в начина, по който е опорочен фактическият състав на сделката. Констатира се, че когато опорочаването на фактическия състав се изразява в пълното елиминиране на някой от неговите съществени елементи или когато този фактически състав противоречи на закона или морала, законодателят предвижда последиците на нищожността. Унищожаемостта като последица се свързва с такова опорочаване на фактическия състав на сделката, при което има засягане на някои от съществените елементи без той да е елиминиран. В тази връзка се разграничават основанията „противоречие с добрите нрави“ и предизвикването на „основателен страх“. На следващо място „заплашването“, предизвикващо страх, се коментира и в наказателноправен аспект, като проявна форма на престъплението принуда и други съставни престъпления. В тази връзка се споменава съответната законодателна уредба и съществуващите теоретични дефиниции.

Заплашването като проявна форма на принудата в наказателноправен смисъл има по-широко приложно поле, с оглед съставомерните резултати, отколкото заплашването в гражданскоправен смисъл. Значението на развитието на понятието *metus* се открива и в първообраза на някои от понятията на днешното наказателно право и критериите и причините за отграничението им едно от друго. Това се наблюдава в разграничението между грабежа и изнудването. Всъщност благодарение на оформянето на *a.q.m.c.* в римското право за първи път започва да се прави някакво нормативна разлика между отнемането със сила и противоправното мотивиране на друго да се разпорежи със свои блага посредством заплаха като отделна специфична хипотеза.

III. Обобщение на основните приноси

1. Настоящото изследване се явява първото у нас цялостно изследване на *actio quod metus causa*. Проследено е възникването и развитието ѝ в период от I в. пр. Хр. до III в. включително. Изведени са основанията за нейното приложение, възможния кръг пасивно легитимирани лица, както и специфичните характеристики, и функционалната ѝ насоченост. Направените заключения служат за формиране на изводи относно значението на механизма за развитието на правото в древността, така и за направата на аналогии със съвременното правно познание.

2. Засяга се същественият въпрос за значението на *in integrum restitutio* и отношението му към изследваната акция. В тази връзка се обръща внимание на различните научни хипотези по тези въпроси и революционното схващане на Купиш, което предопределя в огромна степен модерните изследвания по темата.

3. Изяснено е, че именно при изграждането на защитата чрез Формулата на Октавий понятието *metus*, започва да се възприема като порок на съгласието, водещ до недействителност на правното обвързване (съпоставима със съвременната категория „унищожаемост“) или до извинение за извършения акт (в контекста на определени фактически действия). Следователно то придобива самостоятелно правно значение, извън общото изискване за добросъвестност. Проследено е развитието на понятието „страх“ в контекста на развитието на *a.q.m.c.* Отражено е значението за неговото дефиниране на Аристотеловото учение, чрез което се превръща в универсален юридико-етически термин, стоящ в основата и на модерното правно познание. Открито е значението на развитието на понятието за разграничението между принудата, като форма на абсолютна сила и принудата, като компулсивно насилие

Липсата на такова разграничение в предшестващото Формулата на Октавий законодателство, се е отразило в начина на нейното първоначално конструиране. Освен това значението на понятието *metus* като порок на съгласието, е поставено и в контекста на разграничението между прелюбодеянието (*adulterium*) и изнасилването (*struprum*), инкриминирани по времето на Октавиан Август.

4. Достига се до изводи за евентуалния времеви период на езиковата промяна на Формулата на Октавий, чрез въвеждането на причастието *gestum* и за превръщането ѝ в едиктална. Той се асоциира с времето след Цицерон, но преди „Противоречията“ на Сенека Стария.

5. По отношение функцията на акцията, въз основа анализа на Цицероновото писмо до брат му Квинт, се стига до извода, че още в Предкласическия период, тя е била насочена към връщане на даденото, поради страха, по подобие на ранното репетундарно законодателство. Допуска се, че още изначално Формулата е предвиждала и санкция, която е мотивирала извършването на реституция, с оглед избягване на наказанието.

6. Извежда се, че въпреки характеристиката *in rem scripta a.q.m.c.* не е схващана като абсолютна защита, доколкото тя е била насочена и към наказание на този, който желае да се ползва от последиците, причинени *metus causa*, което поддържа идеята за относително действие. Действието срещу всички е постигано индиректно, поради идеята, че защитата е вписана във вещта, която може да бъде претендирана от този, у когото се намира независимо кой е той. Въпреки това, от днешна гледна точка, може да се открие рефлексията на защитата срещу *metus* в контекста на изграждане на концепцията за абсолютни права.

7. Въз основа на защитата срещу *metus*, още в Класическия период се утвърждава виждането, че не може да се иска изпълнение на правното обвързване, сключено поради страх, дори и след заплащане на четворната санкция, защото това би противоречало на принципа, според който преторът приема за недействително, извършеното поради страх.

8. Направените препратки и аналогии (в „Appendix“) със Средновековието и модерното право дават възможност да се оцени значението на римското право за различни съвременни правни понятия и институти, както в гражданскоправен, така и в наказателноправен аспект. Тук спада зараждането на концепция за недействителност на

правните обвързвания, оформена според особеностите на конкретните основания; макар и в процесуален контекст, формирането на представата за противопоставимото на всички право по отношение на вещта; прецизирането на разликата между различните форми на принудата. Това дава възможност за проследяване процеса по изграждане на тези концепции, включително и за направата на изводи за разликите в използваната юридическа техника при конструирането им в древността и днес.

IV. Публикации по темата на дисертационния труд

1. Ганева, Ем. (2016). „Противоречието с добрите нрави като основание за нищожност на договора“. *Сборник с доклади „Върховенството на закона – предпоставка за развитие на бизнеса и за икономически растеж“*, УНСС (225 и сл.). София: ИК УНСС.
2. Ganeva, Em. (2017). The violent taking of property – VIS- ground for punishment or only for restitution. *Diritto romano e attualità” (Roma Hukuku ve Güncellik)*, 151-157.
3. Ганева, Ем. (2017). Корективната справедливост и корекцията, прилагана чрез преторското право спрямо недоброволните обвързвания и аналогични механизми в съвременното право. *Сборник „Право и бизнес – усъвършенстване на нормативната уредба“*, том I (220 и сл.). София: ИК – УНСС.
4. Ганева, Ем. (2018). Restitutio in integrum (metus causa). *„Доктринерната традиция на частното право и въздействието ѝ върху българската правна среда“* (164-226), съст. и научен редактор доц. д-р К. Танев, София: ИК УНСС.
5. Ганева, Ем. (2019). Понятието основателен страх по смисъла на чл. 30 от ЗЗД, сравнено с понятието „metus” – „страх“ по смисъла на D. 4.2.0 Quod metus causa gestum erit. *Актуални проблеми на правното регулиране и на бизнеса“* (389 и сл.). София: ИК - УНСС.